

SLAVENKA DRAKULIĆ, PISATELJICA

Ljubezen je lahko ubijalska

Slikarka Frida Kahlo, fotografinja Dora Maar, znanstvenica Mileva Marić. Njihovi genialni moški Diego Rivera, Pablo Picasso, Albert Einstein. In hrvaška pisateljica Slavenka Drakulić, ki je njihove odnose in razmerja moči secirala v romaneskni trilogiji. Če dejstva Drakulićeva dobi na pladnju, je njena naloga literarizacija, dramatisacija, čustvena dimenzija, ki zanima ljudi. O sebi ne bo pisala, bi pa o zakoncih Ceausescu, Gorbačov, o Titu in Jovanki ... Pionirka jugofeminizma pravi, da pridobljene pravice žensk niso civilizacijski dosežek, ampak nekaj, kar je treba ves čas varovati. Nedolgo tega je pisateljica s covidom podoživela svoje holograme strahu.

Grega Kališnik, besedilo
Jure Eržen, fotografija

Odnos ženska-moški je ena glavnih dihotomij vašega opusa. Je razrešljiva ali ne? Tu ni kaj razreševati. Obstaja tak, drugačen, tretji, četrti odnos.

Mene zanima, kako se ti odnosi razvijajo, sprašujemo se lahko, kako se spreminjajo v zgodovini, pa na individualni ravni. Pred tisočletjem je bilo nekaj cerkvenih sinod, na katerih so odločali, ali je ženska človeško bitje. Mislim, da je bilo leta 1001 v Solunu z enim glasom večine odločeno, da ženska je človek. Lahko govorimo na tej ravni, na ravni ženskih pravic, kaj so v zgodovini ali zadnjih sto letih dosegle, na zahodu, v socializmu, konteksti so različni. Kaj je zakon, ekonomska, emocionalna skupnost, pa da ljudje ne živijo več skupaj, kot so nekoč, da zveze ne formalizirajo.

Frida Kahlo, Mileva Einstein, Dora Maar, kaj je te močne ženske vlekle k moškimi, ki so jih tako ali drugače naširali, zakaj se niso samouresničevale?

Če omenjate moje tri romane, naj odgovorim na kratko. Med njimi je povezava, skupni imenovalci, niso vse tri umetnice, so slikarka, fotografinja in znanstvenica, fizičarka, a vse tri so bile v zvezi z geniji svojega časa. Malone pozabljeni mehiški slikar, muralist Diego Rivera, je bil nekoč veliko ime, o Albertu Einsteinu ne bi izgubljala besed, Pablo Picasso je ime, ki ga vsi poznajo. Kar je mene zanimalo, je, da so bile vse tri ženske kreativne, pametne, izobražene, imele so nekaj, kar so rađe počele, raziskovala sem, kako se razvija odnos med dvema ustvarjalnima bitjema, kako se konča, gre za razmerja moči. To so znane ženske s svojimi biografijami, danes bi rekli, s svojimi profili, dejstva njihovih življenj so znana, dobila sem jih na pladnju. Poznan je bil začetek, sredina, konec. Meni je preostala dramatisacija odnosov z njihovimi moškimi. Z dejstvi človek dobi vpogled v življenje nekoga, ni pa neke druge, lahko bi rekla tretje dimenzije, to so emocije, čustva, ta zanimajo ljudi. Ko se od dejstev premikam k romanu, te ženske pretvarjam v literarne like, niso več le zgodovinske osebnosti. Nihče ne more vedeti, kako so razmišljale, čustvovala, to poskušam čim bolj prepričljivo opisati ...

Kako bi utegnile razmišljati ...

Tako je, vključujem svoja čustva, čustva ljudi, žensk okoli sebe. Dramatisacija

odnosov, čustev, se mi je zdela najprimernejši način za dejansko dožemanje teh osebnosti.

Mar geniji iz vaših treh romanov hlepajo po močnih ženskah? Jim ne bi bilo (še) lažje, če bi se obkrožali z nepomembnicami?

Niso se ustavljali samo pri močnih ženskah, poskusili so vse, bili izrazito promiskuitetni. Česar niso skrivali ali se tega sramovali.

Ampak vaše junakinje so imele, no, Dora Maar, na izbiro več moških. Pa je slabo končala s Picassom.

Nekaj časa je bila z Georgesom Batailom. Tu ima svojo vlogo neka kemija, težko je reči, zakaj so ljudje drug drugemu privlačni. Mileva in Albert sta skupaj študirala, delala, kar ju je zblížalo. Ona je bila nekaj let starejša od Einsteina, medtem ko je bila Dora Maar od Picassa mlajša skoraj trideset let. Frida Kahlo je kot gimnazijka opazovala Rivero pri ustvarjanju muralov, želela si je, da oceni njene risbe. Bila je učenka, ki je tako kot Dora v Picassu videla velikega umetnika, mojstra. Vsi so ga videli tako, kako ga ne bi mlada Maarova, ki pa je računala na posebno vez z njim. Ljubezensko.

Nekoč ste omenili trilogijo umetniških parov, ki jih boste prelili v roman. Zakonca Einstein ne sodita zraven, se obeta še tretji par?

Ne, morda sem to rekla, ko se še nisem odločila za Milevo Einstein. Izstopila sem iz kroga umetnosti, v odnos, kjer je imela Mileva Marić, prva Einsteinova žena, najtežjo usodo.

Morda je imela Frida Kahlo težjo ...

Da, samo ne zaradi odnosa z moškim.

So še kakšna podobna življenja, ki jih utegnate ubesediti?

Ah, to se nikdar ne ve. S temi ženskami sem končala.

Hčerka piše drugače kot jaz, napisala je tri, štiri, pet knjig, piše kolumne, je zelo duhovita. To je lastnost, ki jo najbolj cenim tako pri pisateljih kot pri ljudeh nasploh.

V pogovoru sva se s pisateljico dotikala predvsem njene trilogije, romanov *Frida Kahlo ali o bolečini*, *Mileva Einstein. Teorija žalosti* ter *Dora in Minotaver*.

No, z ženskami verjetno niste opravili?

Veliko jih je, o katerih bi lahko pisala. Kar nima smisla, na svojih romaneskni primerih odnosov sem poskušala prikazati, kako so ženske iz njih izšle drugače kot moški. In tudi različno med seboj. Frida Kahlo, ki je danes ikona, za življenja ni imela razstave, nihče je ni poznal. Rivera jo je podpiral, spodbujal, razvrednotil jo je na drugačen način, češ, s slikanjem se zabava, to ni nič. Njegova slikarstva ni dojemal, kot je svoje.

Sta bila Einstein in Picasso do žensk zlobnejša?

Sem proti temu, da bi te moške obsojali, bolj si želim, da bi jih na neki način razumeli. Poskušala sem pisati tako, da bi spoznali, kje tiči problem. Sami sebe so dojemali drugače, kot se dojemajo običajni ljudje. Einstein je v določenem trenutku ugotovil, da je to, kar počne, zelo pomembno. In je za to živel. Picasso ni imel zasebnega življenja, vseh 24 ur dneva, vsak odnos je bil le material za njegovo umetnost. In v takšnih razmerah verjeti, da lahko kaj spremeniš ... Dora ni vedela, da tega ne more, kot to ni uspelo nizu žensk, ki niso prodrle v Picassovo intimno. Vse je dojemal prek umetnosti.

Politični pari, zakoni vas ne zanimajo?

Zanimajo me, a ne toliko, da bi se jih ravno lotila. A če bi se jih, na to so me večkrat opomnili, bi se Jovanke in Tita. To je fantastična tema.

Potem bi bili vi Jugoslovenka, Jugoslavenka Drakulić.

Tisti, ki me ne marajo, so me že proglasili za Jugoslavenko in mislijo, da je to duhovito, sama tega ne dojemam tako. Vem pa, da bi dokumente za nju-

no zgodbo zbirala sto let. So osebnosti, vredne zgodbe, Evita Peron, Raisa in Mihail Gorbačov ...

Vladimir Putin in ...

In nihče. To je skrivnost. Pač pa Ceausescu, Elena Ceausescu, ona je bila močnejša od moža, ona je bila pravzaprav ...

Ceausescu.

Da, ta zgodba bi bila res zanimiva.

Pravite, da z literaturo nadgrajujete realnost. V vaši knjigi *Kot da me ni*, knjigi o usodi posiljenih žensk med vojno v Bosni, se zdi realnost tako močna, tako globoka, da je kakršenkoli dodatek težko verjeten.

Temu se reče *faction*, dokuroman. S temi ženskami sem se začela pogovarjati, zbirati dokumentacijo z namenom, da bi nastala knjiga pričevanj. Bila sem že dogovorjena z nemškimi izdajateljem, potem pa sem ugotovila, da zadeva ne deluje. Prebereš eno zgodbo in se ob njej zgroziš. Drugo, peto, sedmo, več ne gre. Prvič gre za zgoščenost, nabitost s čustvi, po drugi strani, zdaj bom rekla nekaj groznega, to postane dolgočasno, repetitivno. Ugotovila sem, da je boljše pot dramatisacija, vzeti dve, tri realne zgodbe. Oseba iz knjige ne obstaja, je spoj več oseb. Vsaka posamezna stvar v knjigi drži, a ne pripada eni ženski. V tem smislu, v smislu kompozicije, je treba razumeti literaturo. Če je faktografsko, suho, ne dobite drame.

Vseeno, kar je zapisano v tej knjigi, je (bilo) mogoče?

Na žalost se je potrdilo, da je mogoče, kaj vse smo sposobni drug drugemu storiti. V knjigi niti ni vsega, kar se je zgodilo, še mnogo krutejšega. Imaginacija gre do določene meje ...

Živimo v času, ko ljudi bolj zanimajo avtorji kot njihova dela, česar ne maram. Želela bi si, da bi ljudje le brali dela in pustili avtorje na miru.

entertainmenta. Tega ne maram, a drugače ne gre.

Vi, Slavenka, ste v življenju dosegli vse, kar ste nameravali, nihče vas ni pri tem minotavrsko oviral? Če bi pisali roman o sebi ...
Ne bi.

Če bi ...
Ampak ne bi.

Kakšen bi bil (pod)naslov Slavenka Drakulić, o ...
Avtobiografije ni in je ne bo.

Kako bi se opredelili?
Ne bi se opredelila.

Torej, kot da vas ni?
Ne čutim potrebe, da se definiram, opredelim, nimam težav z identiteto. Pogled nase od zunaj me ne zanima.

Zdaleč nisem mislil na politično opredeljevanje.
Vem, zasebno pa sem neka starejša gospa, ki nekaj malega piše.

Primarno ženskam? Ženskam v uteho, moškim v opomin? Je v ozadju namen, teza?
Ne, to bi bila ideologija. Pišem za bralke, bralce, ker neprebrane knjige ...

Kot da jih ni.
Verjetno pa prevladujejo bralke, ker so moje teme bližje ženskam kot moškim, pomembno je tudi, kako so napisane. Sicer pa so ženske po definiciji prevladujoče bralstvo.

Skozi najhujše obdobje nisem šla jaz, ampak moj mož, hčerka in prijatelj. Oni so imeli nočne more. Zame se je covid začel, ko sem se zbudila. Ko nisem mogla premakniti roke, prijati telefona ali sest.

Torej, ločujemo avtorja od njegovih del. Kakšne se vam zdijo Picassove slike?
Kakor katera.

Mar ni kubizem razgradnja človekove podobe, metafora vaših dihotomij?
Mislim, da je v tem diskurzu popolnoma nepomembno, kako jaz doživljam Picassa.

Katera umetnost vas zunaj literature privlači?
Slikarstvo je fenomenalna stvar, če bi lahko izbirala, bi bila v naslednjem življenju slikarka.

Kot pionirko jugofeminizma vas sprašujem, kaj je z njim danes.
Mislite zgodovino feminizma? Zadnjih sto let? Ne bo šlo, to vprašanje je preobširno.

Gre za pot ali cilj?
Sami ste si odgovorili na to vprašanje. Ne more biti cilj, je gibanje, nikakor več enoznačno. Meni je zanimivo, da danes večina žensk, na zahodu ali vzhodu, misli, da so dosežene ženske pravice za vedno, da so civilizacijski dosežek. Ob tem vedno omenim primer abortusa. Je mogoče, da se ga sploh še kje prepove?

Seveda je, mogoči so koraki nazaj, najboljši primer je Poljska. Vse vzhodno-evropske nacionalistične vlade želijo doseči isto. Mlade ženske morajo dojeti, da ne gre za civilizacijske dosežke, ampak da je treba biti ves čas na preži in da se lahko pravice žensk vsak hip vrnejo v preteklost.

Vi ste podoživljali, realno podoživeli holograme strahu, Hologrami strahu je naslov enega vaših del.
Sem, večkrat.

Mislil sem pred kratkim. Na covid, o čemer ste pisali.
Hologrami strahu so bili avtofikcija, moj covid tudi.

Ampak vaš covid je bil težka izkušnja. Šest tednov bolnišnice, šest dni na respiratorju.
Da, izredno težka.

V čem je potem fikcijski?
Ko nekaj vržete na papir, je to takoj fikcija. Če vam o tem govorim, ni. Če o tem pišem, gre za literarizacijo. To se je zgodilo, a jaz to pretvorim v literaturo.

Vas je bilo strah?
Ne, ko je bilo najhujše, nisem bila pri-sotna. Gre za nenavaden proces, ko se človek prestraši pozneje. To bi se lahko zgodilo, se človek sprašuje, gre za posebno vrsto strahu, ki pa ga je mogoče artikulirati, ozavestiti, delati na njem. Skozi najhujše obdobje pa nisem šla jaz, ampak moj mož, hčerka in prijatelj. Oni so imeli nočne more. Zame se je covid začel, ko sem se zbudila. Ko nisem mogla premakniti roke, prijati telefona ali sest.

Ko vece postane Everest.
Zelo dolgo je trajalo, da sem se postavila na noge.

V romanu Obtožena mati hčeri navrže, da ji je dala življenje, ki ji ga lahko tudi vzame. Vi ste svoji hčeri Rujani Jeger dali dar pisanja.

Zelo mlada sem jo rodila. Ona piše drugače kot jaz, napisala je tri, štiri, pet knjig, piše kolumne, je zelo duhovita. To je lastnost, ki jo najbolj cenim tako pri pisateljih kot pri ljudeh nasploh. Duhovitost, potem pa še duhovitost pisanja. Je pa veliko duhovitih ljudi, ki tega ne znajo preletiti na papir.

Te lastnosti vi nimate?
Ne, nikakor! Mislim, da nam duhovitost v življenju zelo pomaga, pomaga meni, pomagajo mi duhoviti ljudje. Duhovitost je zdravilna, tudi v težkih okoliščinah. Političnih, zdravstvenih, psiholoških.

Humornost ni beg?
Ne, to je velik dar. Ki ga neizmerno občudujem. To je podobno kot dar petja. Nekateri s tem kaj naredijo, drugi ne. Ne vem, koliko ta dar pomaga duhovitemu človeku, ljudem okoli njega pa zagotovo. ***

S Slavenko Drakulić sva se pogovarjala na notranjem vrtu ljubljanskega hotela Mrak, nekaj ur preden se je v Klubu Cankarjevega doma udeležila pogovora ob slovenskem prevodu (za-ložba Beletrina) njenega romana *Dora in Minotaver*. Nad nama se je pela boja najstarejša trta v Ljubljani. V zgradbi je nekoč živel pisatelj in dramatik Ivan Mrak, ekstra ekscentrik, njegova žena je bila kiparka in risarka Karla Bulovec - Mrak. Še en žensko-moški odnos, vreden romaniziranja? Morda, navrže hrvaška sogovornica.

Priznam ji, da sem imel prvič v svojem klavnem življenju pred novinarskim opraviлом tremo, mimogrede, njena hčerka je približno tri leta mlajša od mene. »Zakaj, ste se bali, da bi vas požrla, pretepla?«

Vprašanje, kot da ne bi brala svoje *Dore in Minotavra*.

Če bi se že lotila političnih parov, bi se Jovanke in Tita. To je fantastična tema.

Ampak v stanje, kot da jih ni, žensk ne pahnejo vedno moški. Namigujem na vaš roman Obtožena, na usodno, patološko ljubezen matere do hčere. Kako ste prišli do te zgodbe?

To je zgodba iz črne kronike. To se je res zgodilo. Nekoč se ni, zdaj pa se veliko piše o družinskem nasilju, v katerem še vedno prednjačijo moški, kar pa ne pomeni, da so ženske izvzete. V moji zgodbi ni šlo za fizično, ampak psihološko, čustveno nasilje matere nad hčerjo.

V imenu neizmerne ljubezni.

Da, ki je lahko ubijalska. Ta primer me je pritegnil zato, ker sem spoznala, da je matricid izredno redek zločin. Da bi kdo ubil mater, še zlasti ne hči.

In smo spet pri osnovnem vzgibu ...

Na podlagi tega, kar se je v resnici zgodilo, razmišljati, kaj bi se utegnulo dogajati.

Obstajajo tudi obrnjene zgodbe, zgodbe parov, v katerih za moške velja, kot da jih ni?

S tem se nisem ukvarjala, a zagotovo obstajajo.

A o tem mora pisati moški?

Ni nujno, predvsem pa v teh stvareh ni treba biti izključujoč.

Se v like svojih romanov vživljate, vas krepijo ali šibijo?

Če se me ne bi dotaknili, se jih ne bi lotevala. Se pa med pisanjem ne ukvarjam bistveno s tem, kako vsebina vpliva name. Ne čutim, da bi morala zaradi, recimo, popisovanja zgodb o posilstvih k psihiatru. Zgodbe je treba razumeti kot material, s katerim delate. Z liki se istovetite, dokler jih razvijate. Podobno kot v gledališču, slej ko prej morate iz vloge izstopiti.

In vstopiti v drugo.

Da. To ne pomeni, da se med pisanjem ničesar ne naučiš, da med pisanjem ni strahu, bolečine. Po eni strani grozot niste doživeli, po drugi si ne smete dovoliti, da vas popolno vživljanje uniči.

Ali bolečina poišče vas ali vi bolečino? Če slednje, zakaj?

Na to vprašanje bi vam lahko odgovoril kateri od psihiatrov.

Ki pa ga ne boste obiskali?

Ne, ker se že ukvarjam z naslednjim besedilom. Predvsem pa sem prepričana, da je treba ločiti avtorja in njegovo delo.

Umazan človek lahko ustvari fascinantne umetnine?

Verjetno. Zelo pokvarjen, zloben človek, ljudje smo zelo različni.

Koliko se vi razlikujete od svojih del?

To ni moja stvar. Živimo pa v času, ko ljudi bolj zanimajo avtorji kot njihova dela, česar ne maram. Želela bi si, da bi ljudje le brali dela in pustili avtorje na miru. Ampak logika posla, zakaj se zdaj pogovarjava? Ker preprosto ni več druge poti, kot da knjige predstavljamo prek avtorjev, avtoric v mojem primeru. Kulturne strani, recenzije se ukinjajo, gre za preslikavo iz sveta filma, glasbe,